

Pári András - Rövid Irén - Fűrész Tünde

Népesedési folyamatok Európában magyar szemszögből

Jelen tanulmány a Közép-európai Akadémia kiadásában (Central-European Academic Publishing) 2024-ben megjelenő, „Demographic issues and legal challenges” című kötetben található angol nyelvű fejezet magyar nyelvű változata.

Betekintő

Európa népesedési helyzetét az utóbbi években röviden a demográfiai tél (Dumont et al., 1986)¹ fogalmával szokták jellemezni, vagyis párhuzamosan láthatunk egy idősödő és csökkenő lélekszámú populációt². Emellett az Európai Unióban a népesség növekedést meghatározó születésszám és termékenységi jóval elmarad attól a szinttől, amely a népesség reprodukciójához szükséges. Míg Európa termékenységi mutatója 1950-ben még 2,77, 2021-re 1,53-ra csökkent. A népesség reprodukciójához szükséges 2,1-es szintet egyik EU tagország sem éri el jelenleg, tehát a népességszám alakulása hosszabb távon csökkenő tendenciát fog mutatni, erre utalnak a népességszám előrejelzések is. Azonban az EU népessége még emelkedik és az előrejelzések szerint ez a növekedés még akár évtizedekig is ki fog tartani, annak ellenére, hogy a termékenység folyamatosan csökken. Ezen növekedés tehát nem saját erőforrásból adódik, hanem háttérében a nemzetközi vándorlásból származó népességtöbblet áll.

Már évtizedekkel korábban felhívta Demény Pál, magyar származású demográfus a népesedéspolitikai figyelmét arra, hogy Európa demográfiai problémáját nem lehet a bevándorlással megoldani (Demény, 1986, 1988). A bevándorlás ugyan rövid vagy közép távon növelheti a termékenységet, azonban mindez a befogadó társadalom kulturális és etnikai összetételét átalakíthatja, és át is alakítja, amennyiben a fogadó társadalom méreteihez képest jelentős számú bevándorló érkezik az adott országba (Demény, 2011). Demény professzorral egyetértve a migráció nem jelent jó megoldást a fenntartható népességszám megtartásához, a saját (nemzeti) népességben rejlő erőforrásokra történő építés az egyetlen járható út, mely az európai társadalom, a gazdaság, a kultúra, értékek és a környezet fenntartását teszi lehetővé hosszútávon.

Demográfia körkép a világban

A világ lakosságszáma 1800-ban érte el az egymilliárd főt, amely az elmúlt két évszázad alatt 8 milliárd főre emelkedett. Az eltérő forgatókönyveken alapuló előrejelzések alapján az ENSZ 95%-os valószínűségre becsüli, hogy a Föld népességszáma 2100-ban 8,9 és 12,4 milliárd fő közötti értékre

emelkedik. Mintegy két évszázaddal ezelőtt a gazdaság és az orvostudomány fejlődésének hatására a fejlett országokban a halandóság, ezen belül is különösen a csecsemőhalandóság hirtelen csökkenésnek indult. Ugyanakkor a vállalt gyermekek száma a korábbi értéken maradt, mivel az érintett

¹Földrésünk népessége 2022-ben 745 millió fő a világ népességének 10%-át képviseli (ENSZ, World Population Prospects 2022). 1950-ben a népesség 550 millió fő volt, tehát mára a növekedés mindössze 35%. Ez a legkisebb mérvű növekedés a kontinensek között. Az előrejelzések szerint 2100-ra a kontinens népessége 586 millió főre fog csökkenni, s ezzel Európa lakosságának részaránya 10-ről 6 % alá csökken majd. (https://www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html: letöltés 2023 augusztus 18.)

²lásd Fűrész Molnár 2023 37 oldal: „az Eurostat népesedési adatai szerint 1960-ban még átlagosan három fiatal (0–14 éves) jutott minden idős (65 éves vagy annál idősebb) személyre, addig az előrejelzések szerint 2060-ban már minden fiatalra jut majd két idős.” Population projections [é. n.].

társadalmak ilyen szempontból képtelenek voltak ennyire gyorsan adaptálódni az új demográfiai helyzethez. Az ideálisnak vélt családméretet, illetve gyermekszámot a felvilágosodás kora viszonylag jelentősen csökkentette olyan tényezők miatt, mint a vallástól való eltávolodás vagy a gyermekek iskolázási költségének jelentős emelkedése. Ennek ellenére a gazdasági és orvostudományi fejlődés tovább folytatódott, ami a halandósági gyakoriságokat tovább csökkentette. Következésképpen a népességszám tovább emelkedett. (Pison, 2022)

A népesedési elméletek közül kiemelkedik az első demográfiai átmenet (Thompson, 1929) mely a fejlett országokban már lezajlott, ugyanakkor a világ jelentős részén még nem zárult le. Ezzel magyarázható a világ lakosságszámában továbbra is megfigyelhető emelkedés. Továbbá a második demográfiai átmenet elmélet (van de Kaa, 1987) az 1950-es, 1960-as évektől kezdve már a normatív kötöttségek gyengülésének fényében határozza meg a népesedési irányokat a fejlett világban: a fogamzásgátló eszközökhöz való hozzáférés alapvetően megváltoztatta a szexuális kapcsolatokat, és megszüntette a kapcsolatot a házasság és a gyermekvállalás között, így a párkapcsolatok instabilitása került a népesedési kérdések középpontjába. Ez a változás késleltette a házasságra lépést – vagy ezt teljesen mellőzte is – és a gyermekvállalás kitolódását, növelte a gyermektelenséget, házasságon kívüli együttélést és végeredményben párkapcsolati instabilitást eredményezett.

2021-ben a világ népessége 7,91 milliárd fő volt, szemben a 2011-es 7,07 milliárddal (UN, 2022). Az EU lakossága 2021-ben 447 millió volt, ami a világ népességének mindössze 5,7 %-a volt, míg 2011-ben még 6,2%. 2021-ben a világon két országban is többen éltek, mint az EU27 tagállamok teljes népessége: Kína (1,426 fő milliárd; a világ teljes népességének 18,0 %-a) és India (1,403 milliárd fő; 17,8 %). Az ENSZ becslése alapján idén már India a legnépesebb ország a világon³. Az EU után a következő legnagyobb lélekszámmal rendelkező

országok közé tartozik még az Egyesült Államok (337 millió fő; a Föld népességének 4,3%-a) és Indonézia (274 millió; 3,5%). 2021-ben további 10 országban haladta meg a népesség a 100 millió főt: Pakisztán, Brazília, Nigéria, Bangladesh, Oroszország, Mexikó, Japán, Etiópia, Fülöp-szigetek és Egyiptom. (UN Population Database)

Az EU és a 14 legnagyobb népességű ország együttesen a világ népességének 69%-át tette ki 2021-ben, a 2011-es 70,6%-kal szemben. Ebben az évtizedben a legnagyobb népességszámmal rendelkező országok közül a leggyorsabb népességnövekedés két afrikai országban történt: Etiópiában (31%) és Nigériában (29%). Japán volt az egyetlen a legnagyobb népességű országok közül, amelynek lakossága 2011 és 2021 között csökkent (-2,7%). (UN, 2022)

Ami a kevésbé fejlett világra jellemző regionális különbségeket illeti, az elmúlt évtizedekben Ázsia és Latin-Amerika jelentős részén váratlan és gyors visszaesés volt tapasztalható a termékenység terén. Többek között ma már Indiában (2,03), Iránban (1,69), Brazíliában (1,64), Thaiföldön (1,33) és Kínában (1,16) sem éri el a termékenységi ráta a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es szintet. A népességnövekedés magterülete a 21. században Afrika, a kontinensen belül is kimondottan a Szenegál, Nigéria és Etiópia által képzett határsávtól kezdődő szubszaharai régió. Ennek oka, hogy az afrikai országok még a demográfiai átmenet egy korábbi szakaszában tartanak, ugyanakkor a halandóság terén jelentős javulást értek el az elmúlt évtizedekben, miközben a termékenység, bár szintén csökken, ugyanakkor még mindig magas, 2,1 gyermek/nő feletti értékekkel rendelkezik. Emiatt várhatóan 2050-re Fekete-Afrika részesedése a világ lakosságszámából eléri az egyötöd részt (Héran, 2018). Ugyanakkor a várakozások szerint később a termékenységi ráta várhatóan a 2,1-es érték alá csökken, annak ellenére, hogy sokáig a fejlődő világ termékenységi trendje nem követte a globális mintát (Reher, 2004).

³Forrás: <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/un-des-policy-brief-no-153-india-overtakes-china-as-the-worlds-most-populous-country/> (Letöltés ideje: 2023.08.28.)

Európa demográfiai helyzete

A 21. század első évtizedében a termékenységi ráta mentén Európa polarizálódott. Az északi és a nyugati országok felfelé, az 1,9-es, a közép-, dél- és kelet-európai országok pedig lefelé, az 1,3-es érték körüli termékenység irányába mozdultak el.

Campisi és munkatársainak kutatása (2020) azt vizsgálta, hogy a NUTS 3-as régiókra jellemző értékek országos átlagtól való szórását a teljes termékenységi arányszámtól (továbbiakban: TTA) eltér. Szignifikáns összefüggést találtak abban, hogy az adott ország karakterétől való eltérések hangsúlyosabban megjelennek a térszerkezetben, mintsem a szomszédos régiók közötti különbségek. Ez arra

utal, hogy termékenységben viszonylag erős a területi hatás, így az országhatároknak több esetben kisebb a jelentősége, mint a makroregionális összetartozásnak. Például a kelet-németországi Brandenburg tartományban lévő NUTS 3-as régiók átlag feletti, addig a vele szomszédos nyugat-lengyelországi Lubuskie vajdaság NUTS 3-as régiói átlag alatti termékenységet mutatnak a saját országukhoz képest attól függetlenül, hogy egymáshoz viszonyítva hasonló szintű TTA-val rendelkeznek. Tehát gazdasági és szociokulturális tényezők mellett a területiségnek is jelentős szerepe van a termékenység vizsgálatokban.

A termékenység és élveszületés irányzatai

Az elmúlt években az EU lakosságszámának emelkedése a korábbi évtizedekhez képest viszonylag lelassult (Eurostat, 2022). A népességfogyás alapvető oka a 2,1 alatti TTA: amikor a reprodukciós küszöb alá kerül egy populáció termékenysége, akkor átlagosan 40 év leforgása alatt – az aktuális mortalitási rátákkal számolva, valamint kizárva a vándorlást – megindul a természetes fogyás (Berde és Drabancz, 2022).

A jövőben az Európai Unió relatív demográfiai súlya nemzetközi szinten jelentősen csökkenni fog. A népessége, bár államonként eltérő módon, de csökkenni fog. A 2008-2009-es válság a problémát csak súlyosbította, mivel elképzelhető, hogy az egyes tagállamok a költségvetésükben a népességgpolitikára, ezen belül a családpolitikára fordított kiadásait jelentősen csökkentették. Világos, hogy az EU tagállamai a demográfiai kérdésekben hosszú időre homokba dugták a fejüket. Már az 1970-es években megalkotta Gérard-François Dumont a „ráncos Európa” kifejezést. Évelyne Sullerot 2003-as beszéde szerint a legnagyobb gond, hogy a termékenységet a kormányok gyakran a párok magánügyének tekintik, függetlenül a társadalmi összefüggésektől, mintha a szakpolitikát ösztönző hatásai nem állnának összefüggésben az egyéni döntésekkel (Verluise, 2011). Minden gyermekáldás, minden kultúrában időt és erőforrást igényel a gyermekek felnevelése

által. Így paradoxonnak tűnik, hogy a világ leggazdagabb országaiban, ahol a legmagasabb a jövedelem, ott születik a legkevesebb gyermek. Sőt a gazdagabb országokban is jellemzően a legjobban képzett, feltehetően legjobb jövedelmekilátásokkal rendelkező nőknek van a legkevesebb gyermeke. Kolk (2022) eredményei, mely a jövedelem és a termékenység közötti összefüggést vizsgálta, megállapította, hogy az 1940 és 1970 között született svéd nők és férfiak esetében az 1940-ben született nők esetében azoknál volt a legalacsonyabb az átlagos termékenységi arányszám 50 éves korukban, akiknél a legmagasabb volt a felhalmozott nettó saját jövedelem (beleértve a transzfereket és juttatásokat). Azonban a következő kohorszokban ez megváltozott. Az 1950-ben született nők esetében, akik már a kibővített svéd jóléti állam kedvezményezettjei voltak, kevésbé volt negatív kapcsolat a felhalmozott nettó jövedelem és a termékenység között. Az 1960-ban született nők esetében pedig egyértelműen pozitív volt a kapcsolat a felhalmozott nettó jövedelem és a termékenység között. Tehát amikor az állam bőséges juttatásokat biztosít, például szülői szabadság alatti jövedelempótlást és gyermekgondozási támogatásokat, akkor a magas jövedelmű nők (és nem csak a magas jövedelmű férfiak) termékenysége is magasabb lesz, mint az alacsony jövedelmű nők és férfiaké.

A gyermekvállalás mutatószámai: az anya átlagéletkora a gyermekvállaláskor és a teljes termékenységi ráta

A tervezett és a tényleges gyermekvállalás között megfigyelhető a termékenységi rés: minden országban átlagosan kevesebb gyermeket vállaltak a születési kohorszban, mint ahogy azt korábban várták, és a tervezettnél gyakrabban maradtak gyermektelenek (Beaujouan és Berghammer 2019). A legnagyobb termékenységi különbségeket a déleurópai országokban figyelték meg (Olaszországban, Görögországban és Spanyolországban több mint 0,6 gyermek jut egy nőre). Az egyik legegységelműbb eredményük, hogy a magasan képzett nők körében a legmagasabb a gyermektelenség aránya (18-26 százalék) a német ajkú (Ausztria, Németország, Svájc) és a dél-európai országokban (Olaszország, Spanyolország). A magasan képzett nők számára fontosabb a munkavállalás, mint alacsonyabb iskolai végzettségű társaik számára, ugyanakkor nem valószínű, hogy gyermektelenek akarnak maradni, vagy kevesebb gyermeket szeretnének, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű nők. Mégis, a termékenységi különbség és a gyermektelenség szinte minden országban náluk a legmagasabb. Emiatt a magasabb iskolai végzettségű nők szükségleteire összpontosító politikák közül a munka és a család összeegyeztetésének támogatása lenne valószínűleg a legnagyobb hatással a születési arányokra.

Az életkor és a párkapcsolat meghatározó szerepet játszik a termékenységi szándékok megvalósulásában, de a foglalkoztatási státusz, a vallási hovatartozás és az élettel való általános elégedettség egyaránt jelentős hatást fejt ki (Spéder és Kapitány 2009). A partner státusz kulcsfontosságú: egy rövid távú termékenységi szándékkal rendelkező személynek nagyon kicsi az esélye arra, hogy ezeket megvalósítsa, ha nem él kapcsolatban. Úgy tűnik, hogy a kapcsolat jogállása is érezteti hatását: a törvényes házasságban élőknek nagyobb esélyük van termékenységi szándékuk megvalósítására. A férfiak esetében fontosnak tűnik az optimista szemlélet és az általános elégedettség: akik pozitívan vélekednek jelenlegi helyzetükről és jövőképükről, azok nagyobb eséllyel vállalnak gyermeket és kevésbé hajlandók feladni szándékaikat.

A várható átlagos gyermekszám és a teljes termékenységi ráta közötti eltérés egyik alapvető oka egy adott időszakban az, hogy a mai fiatalok családalapítást és gyermekvállalást később terveznek, mint korábban.

A TTA értéke Magyarországon a 2011-es mélyponthoz követően (1,23) emelkedni kezdett, 2021-ben 1,61 volt (Eurostat). 2010 és 2021 között Magyarországon emelkedett a legnagyobb arányban a termékenységi ráta: 28,8%-al, utána következik Csehország (21,2%) és Litvánia (15,4%). A legtöbb országban csökkent a TTA 2010-hez képest (csupán 11 országban nőtt). Legnagyobb mértékben Finnországban (21,9%) és Norvégiában (20,5%) csökkent a gyermekvállalási kedv. Magyarország a 2021. évi 1,61-es értékkel már előkelő helyet foglal el az EU-s összehasonlításban, hiszen 2010-ben még az utolsó helyen álltunk a termékenységi rátát tekintve, most már a felső egyharmadban helyezkedünk el. 2021-ben Franciaországban (1,84), Csehországban (1,83) és Izlandon (1,82) volt a legmagasabb a TTA (Eurostat)⁴.

Magyarországon a nők átlagéletkora az első gyermek vállalásnál lassan, de folyamatosan emelkedett az elmúlt néhány évtizedben. Az Eurostat adatai alapján 2021-ben Magyarországon 28,6 évesen vállalták a nők az első gyermeküket. Ez az érték alacsonyabb, mint az EU-s átlag: 29,7. Bulgáriában és Romániában a legfiatalabbak az anyák az első gyermekük születésénél (26,5 és 27,1 évesek). Spanyolországban (31,6) és Olaszországban (31,6) vállalják a nők legkésőbb az első gyermeküket⁵.

Általános európai trend, hogy a nagyvárosokban élők később és kevesebb gyermeket terveznek és vállalnak. Erre világít rá a Hungarostudy 2021 vizsgálat is, miszerint Magyarországon a gyermekes családok településtípusonként mindenütt legalább 2 gyermeket tartanak ideálisnak egy családban (Kapdebo et al. 2022), kivéve Budapesten, ahol az egy gyermeket ideálisnak tartók aránya a legmagasabb. A gyermeket nem tervezők aránya Budapesten a legmagasabb – bár hozzá kell tenni, hogy a budapestiek döntő többsége (94%) is alapvetően a gyermekes életformát tartja ideálisnak.

⁴<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00199/default/table?lang=en>

Idősödés és halálozás

Az Eurostat adatai szerint a nyers halálozási mutatók 2001-ben 9,9, 2004-ben és 2006-ban 9,7-re csökkent az ezer főre jutó halálozások tekintetében az EU tagállamokban. A Covid19 (pandémia) hatására drasztikus emelkedést tapasztalhatunk, ez az érték 2019-ben elérte a 10,4-et, 2020-ban és 2021-ben a 11,6-et. 2021-ben a legmagasabb halálozási arány Bulgáriában (1000 főre jutó 21,7 halálozeset), Lettorszában (18,4), Romániában (17,5) és Litvániában (17,0), a legalacsonyabb Írorszában (6,8), Luxemburgban (7,0), Cipruson és Máltán (8,0) volt.

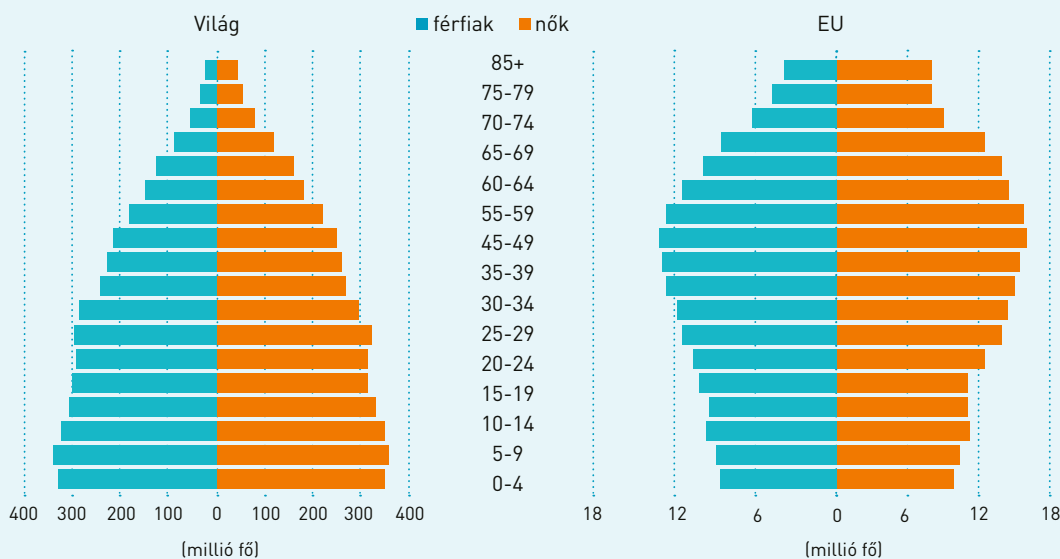
A halandósági mutatók alakulását az idősödésen túl több tényező is befolyásolja. A csecsemőhalandóság jelentős mértékű csökkenése világszerte tapasztalható. A fogamzásgátlás, családtervezés, az orvostudomány rohamos fejlődése, a járványok elleni összehangolt nemzetközi összefogás, az élelmiszertermelés növekvő volumene az egyik oldalon; a háborúk, világjárványok, a tiszta ivóvízhez jutást akadályozó tényezők, a növekvő mennyiségű élelmiszerhez való egyenetlen hozzáférés, a klímaváltozás a másik oldalról mind befolyással bírnak

a különböző térségekben élők eltérő korstruktúrájára, várható életkilátásaira. Az idősödés pedig visszahat a gazdaságra, munkaerő-piaci helyzetre, a nyugdíjrendszerek fenntarthatóságára, az egészségügyi és szociális ellátórendszerek növekvő terhelésére.

A születéskor várható élettartam 2021-ben az EU-ban 82,9 év volt nők esetén és 77,2 év a férfiaknál (ez 5,7 évnyi különbség a nők javára). 2021-ben az EU népességének medián életkora 44,1 év volt, ami tizennégy évvel meghaladja a világátlagot (30 év). A világ legnépesebb országaiban 20,2 év (Pakisztán) és 37,9 év (Kína) közötti ez az érték (Eurostat, 2023).

Az 1. ábrán látható két korfa jól érzékelteti a világ népessége, illetve az EU népességszerkezetének különbségét. A föld lakossága 35 éves kortól mutat csökkenő ötévenkénti létszámot, míg az Unió népességén belül a nyugdíjhoz közeli 50-54 éves korosztály adja a legnépesebb korcsoportot. Ennél látványosabb változást mutat a 80 évesek és idősebbek részesedése, amely csaknem megduplázódott 2001 óta, így napjainkra elérte a 6%-ot.

1. ábra: Korfa, A Világ és az EU vonatkozásában, 2021 - Forrás: Eurostat

⁵https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FIND/default/table?lang=en (Letöltés ideje: 2023. augusztus 29.)

A nyugdíjas korú népesség növekvő arányával párhuzamosan romlik az idősok eltarottasági mutatója, a munkaképes korúakhoz viszonyított aránya. A legfejlettebb országokat mindez komoly kihívások elé állítja.

Az elöregedő népesség a G20-ak társadalmaiban is messzemenő kihatással van a gazdasági növekedésre, a termelékenységre, a generációkon belüli és a generációk közötti egyenlőtlenségre, valamint az államháztartás fenntarthatóságára. Az idősok eltarottasági arányok a következő évtizedekben minden G20-tagországban emelkedni fognak, bár eltérő ütemben (Rouzet, 2019). Japánban a leggyorsabban öregszik a lakosság: 2015-ben 100 munkaképes korú felnőttre 47 fő 65 évnél idősebb jutott, 1990-ben még 19, és 2060-ra 80-ra fog emelkedni a számuk. A fejlett G20-országok közül Olaszország, Németország és Korea is szembe kell, hogy nézzen az öregedés okozta legjelentősebb kihívásokkal. Az idősödés társadalomra gyakorolt hatása mellett elsősorban, közvetlenül a családokra és az egyénekre ro hatalmas terhet. A növekvő számú idősok között egyre nagyobb mértékben jelennek meg az egyedül élők, az özvegyek. Ez kiemelten érinti a magasabb élettartamot elérő nőket. Az egészségben eltöltött várható élettartam és a születéskor várható élettartam közötti különbség jól érzékelteti a krónikus betegségek várhatóan hosszúra nyúló jelenlétét az életünkben. A WHO

felmérése alapján az elmúlt két évtizedben a nők halálozásának legnagyobb növekedése az Alzheimer-kór és más demenciák miatt következett be, közel háromszorosára. Ezek a neurológiai rendellenességek több nőt ölnek meg, mint férfiakat, körülbelül 80%-kal több halálesetet és 70%-kal több korlátozottságot okoznak a nőknél, mint a férfiaknál. A World Alzheimer Report jelentése szerint 2015-ben 46,8 millió demens beteg volt világszerte. Az európai országokban becslések szerint 10,5 millió ember szenvedett demenciában. A világon a krónikus betegségek az összes haláleset 60%-ának okozói, és hatalmas terhet jelentenek a betegek és hozzátartozóik mindennapi életére, valamint a társadalom egészére nézve is. (Boros et al., 2021)

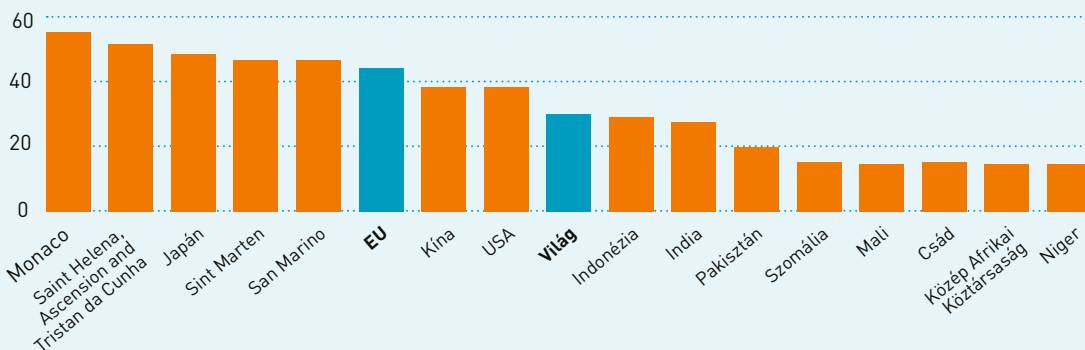
Végül az egyre hosszabb várható élettartam az egészségben eltöltött évek elvárása mellett megteremtette az aktív idősok igényét is. Az OECD (2023) egy lehetséges „jó gyakorlatként” mutatja be Litvánia példáját, mely felismerve a súlyos helyzetet holisztikus megközelítést alkalmaz az aktív idősok politikájában három dimenzióban: munkaerő-piaci integráció, szociálpolitika, valamint a közéletben és a politikai életben való részvétel elemzéséhez. Testreszabott szakpolitikai ajánlásokat nyújt az idősok jólétének javítására a jobb foglalkoztatás és az egész életen át tartó tanulás terén.

Az idősödés demográfiai hatásai

Az idősödő társadalmat nem pusztán a növekvő várható élettartam jellemzi, hanem a fiatalabb generációk csökkenő mértékű jelenléte. A születéskor

várható élettartam emelkedik, bár a COVID-19 világjárvány az EU 27 tagállamában szinte kivétel nélkül csökkentette a lakosság születéskor várható

2. ábra: Medián életkor, a Világon, az EU-ban és egyes kiemelt országokban, 2021.

Forrás: Eurostat, 2023: 13 (<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15216629/16118334/KS-EX-23-001-EN-N.pdf/d44139406ef7-2fa8-d6f1-a60cdc4b89f3?version=1.0&t=1676459907834>)

átlagos élettartamát (Eurostat 2023). 2019-ről 2020-ra a legnagyobb visszaesés Spanyolországban (84-ről 82,4 évre) és Bulgáriában (75,1-ről 73,6 évre) volt tapasztalható. 2020-ban a becült adatok alapján Bulgária (73,6 év), Románia (74,2 év) és Litvánia (75,1 év) után Magyarország és Lettország (egyenként 75,7 év) rendelkezett a legrosszabb mutatóval a születéskor várható átlagos élettartam tekintetében.

2021-ben az EU népességének medián életkora 44,1 év volt, ami tizennégy évvel meghaladja a világlátlagot (30 év). A népesség átlagéletkora az EU-ban átlagosan a 2001-es 38 évről 2020-ra 44 évre, azaz 16%-kal emelkedett. A 27 tagállam közül a legidősebb átlagos életkorral Olaszország (47,2 év),

miközben a legfiatalabban Ciprus (37,7 év) és Írország (38,1 év) rendelkezik. A nyugdíjas korúak abszolút létszáma nő, – a csökkenő születési értékek mellett – a népességben belüli arányuk exponenciálisan emelkedik. (Eurostat, 2023)

A 65 évesek és idősebbek aránya 16%-ról 21%-ra, azaz 5 százalékponttal emelkedett 2001 és 2020 között. Ennél látványosabb változást mutat a 80 évesek és idősebbek részesedése, amely csaknem megduplázódott 2001 óta, így napjainkra elérte a 6%-ot. Az előregedés folyamata mind a 27 tagállamra nézve egyaránt jellemző.

A nyugdíjas réteg növekvő arányával párhuzamosan romlik az idősek eltartottsági mutatója, a munkaképes korúakhoz viszonyított aránya.

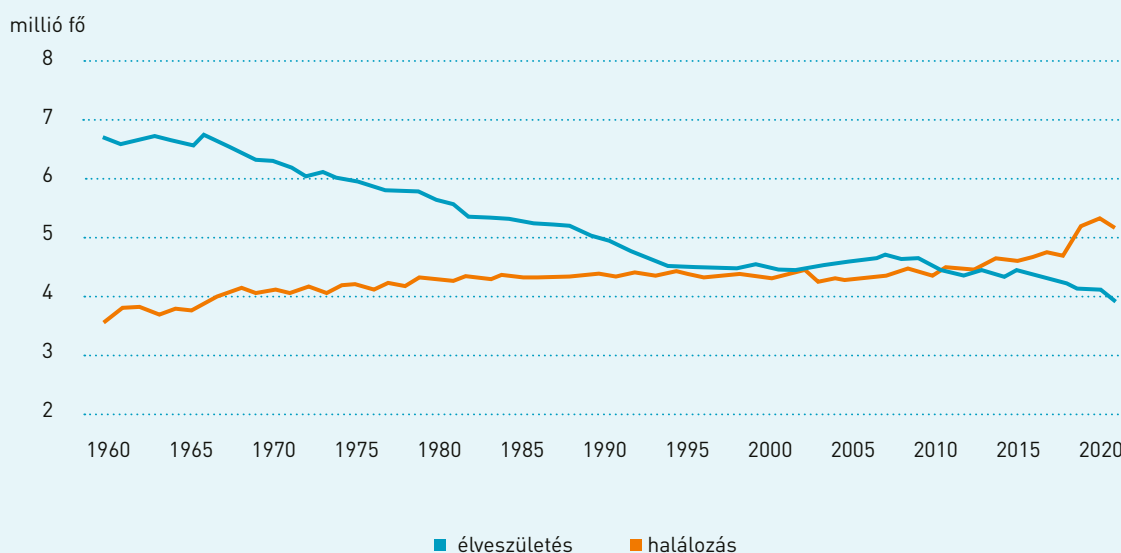
Halandóság – a természetes fogyás tényezője

A népesség alakulását – a vándorlásoktól eltekintve – a születések és a halálozások egyenlege határozza meg. Ez az ún. természetes szaporodás, amely az élveszületések és a halálozások különbözete. A természetes fogyás ennek a folyamatnak az ellentétes iránya. A tényleges népességszám alakulását viszont a természetes folyamatok mellett még a vándorlás is befolyásolja.

Az Európai Unió tagországainak népességszáma nő, azonban ez ma már nem a természetes

szaporodásnak tudható be. Az élveszületések és a halálozások közötti különbség az EU-ban 1961-től jelentősen csökkent, a természetes szaporodás 2012-ben természetes fogyássá alakult át, amikor a halálozások száma már meghaladta a születések számát. A termékenységi arányok viszonylag alacsony szintje mellett halálozási mutatók a népesség előregedése miatt várhatóan tovább romlanak, így ez a negatív folyamat várhatóan tovább folytatódik.

3.ábra: Élveszületések és halálozások az EU-ban, 1960-2022 - Forrás: Eurostat

Fiatalok szerepe Európában

Sólyom (2015) hangsúlyozza, hogy fontos a fiatalokra jellemző aspektusokkal foglalkozni, hiszen ők lesznek a jövő fogyasztói, a legújabb választópolgárok, így az értékeiken, attitűdjeiken múlik a különböző társadalmi csoportok, folyamatok alakulása. A szakirodalom nem egységes, hogy kit tekintünk fiatalnak. A 2000-es évekig 29 éves korig húzták meg a határt, de sok esetben ez már kitolódott 35 éves korig.

A 15-29 éves fiatalok aránya az EU egészében 2010-ben 18,4%, 2021-ben pedig 16,3% volt (Young People In Europe 2022). A több évtizedekig tartó alacsony és csökkenő gyermekvállalási kedvet (termékenységet), és a várható élettartam növekedését tükrözik vissza a fiatalok részarányának csökkenését mutató számok. Az előrejelzések szerint a fiatalok aránya tovább fog csökkeni, 2052-re eléri a 14,9%-os mélypontot. 2021-ben az EU tagállamok közül Bulgáriában a legalacsonyabb a 18-29 évesek aránya (14,2%), Cipruson a legnagyobb (20,7%), Magyarország pedig a középmezőnyben helyezkedik el (16,6%).

87,2%-a a fiataloknak 2020-ban, abban a tagállamban élt, ahol született. Az EU-n kívül született fiatalok aránya 9,5%, és további 3,3% pedig az EU-ban született, de egy másik tagállam területén. Az őshonos fiatalok aránya Szlovákiában (98,1%) és Lengyelországban a legmagasabb (98,0%), a legalacsonyabb pedig Luxemburgban (57,3%).

2021-ben a fiatalok átlagosan 26,5 évesen költöztek el a szüleiktől az Európai Unióban. Magyarországon ez egy picit magasabb (27,3). A EU-s országok közül Svédországban repülnek ki a leghamarabb a gyermekek a családi fészekből: átlagosan 19,0 évesen. 2021-ben a 15-29 évesek 47,4%-a dolgozott. Hollandiában a legmagasabb a foglalkoztatottsági ráta (77,0%) ami több, mint a duplája a romániai, spanyol, bolgár, olasz, és görög adatoknak. 2021-ben a munkanélküliségi ráta a fiatalok körében viszonylag magasnak mondható: 13%. Ez az érték Görögországban (28,4%) és Spanyolországban (27,0%) a legmagasabb. Magyarországon ez az érték 8,7%. 2021-ben tízből kilenc 16-29 éves (91,2%) jónak gondolta az egészségügyi állapotát. A fiatalok az étellel való elégedettségüket 1-től 10-ig terjedő skálán 7,4-es értékkel jellemezték 2022-ben. 2013 és 2018 között ez az érték emelkedett (7,5-ről 7,7-re), majd 2021-re visszaállt a 2013-as szintre, 2022-pedig tovább csökkent az elégedettségük (7,4). Az utóbbi évek elégedettség csökkenését a pandémia hatásával magyarázza az Eurostat összefoglaló kiadványa. A 15-29 évesek 25,3%-a szegénységi kockázatnak van kitéve (Young People In Europe 2022). Ez az érték Romániában a legmagasabb (36,1%) és Csehországban a legalacsonyabb (10,6%). 2021-ben a 16-29 évesek fiatalok 95%-a használta mindennap az internetet.

Házasság, a gyermekvállalás előszobája

A társadalomban mindig a házasság volt a legjellemzőbb és a legelfogadottabb párkapcsolati forma, annak ellenére, hogy korábban is számos párkapcsolat típus létezett. A XX. század második felétől a tradicionális forma mellett egyre elfogadottabban jelennek meg az alternatív együttélési formák. Bár a társadalom továbbra is házasságpárti, azonban Európa-szerte egyre elterjedtebbek az élettársi kapcsolatok (Pongráczné 2008). Ennek megfelelően a gyermekvállalás is gyakran nem házasságon belül történik.

Magyarországon 2015-ben még a gyermekek

48%-a házasságon kívüli született, azonban az elmúlt években újra növekedésnek indult a házasságban született gyermekek aránya és „2022-ben 75%-ra nőtt a házasságban született gyermekek aránya, ami 25 év óta a legmagasabb érték”. (KSH, 2023c). A házasságkötések számának dinamikus növekedésével párhuzamosan csökkent a házasságon kívül született gyermekek száma és aránya. 2021-ben a gyermekek közel 73%-a született házasságban és 27%-a házasságon kívül. Ez az adat az EU-ban is kiemelkedőnek számít, csupán Görögországban (83%), Horvátországban

.....
⁶Forrás: <https://ksh.hu/s/helyzetkep-2022/#/kiadvany/nepmozgalom/elveszuletesek-az-anya-csaladi-allapota-szerint> (Letöltés ideje: 2023.08.25)

(76%), Litvániában (74%) magasabb ez az arány. Franciaországban a gyermekeknek csupán 36%-a született házasságban⁷.

A demográfusok a házasság és a termékenység közötti kapcsolatot régóta természetesnek tekintik (Stone és James 2022). Termékenységekutatások igazolják, hogy a stabil párkapcsolatokban (házasságokban) a vágyott gyermekek megszületnek és több gyermek is születik, bár ennek az állításnak az ellenkezője felől közelítenek: instabil párkapcsolatban nem születnek meg a vágyott gyermekek és a halasztó magatartás miatt kevesebb gyermek is születik. (Jones, 2007; Billari, 2008; Spéder és Kapitány, 2009; Pári és Balog, 2021) A magasabb jövedelmű országokban a TTA és a házasság közötti pozitív kapcsolat már nem olyan egyértelmű, hiszen sok nyugat-európai országban annak ellenére is még magas a termékenység, hogy a gyermekek többsége házasságon kívül születik. Az észak-európai országokban később házasodnak össze a párok, magas a nem házas nők gyermekvállalási aránya, ennek ellenére ezek az országok egyik legmagasabb termékenységi rátával rendelkeznek a fejlett országok között. Az említett szerzőpáros egy amerikai példát is szemléltet. Az USA-ban 1990 és 2005 között az 23,9-ről 25,3-ra nőtt az első házasság átlagéletkora. Ebben az időszakban a termékenységi ráta körülbelül 2,1 volt. 2005 és 2019 között azonban gyorsabban növekedett az első házasságkötés átlagéletkora: 2019-re elérte a 28 évet, a termékenység pedig jelentősen csökkent ebben az időszakban: 2019-re a TTA 1,7-re esett vissza. Az európai országok ter-

mékenységét 2000 óta vizsgálva a tanulmány kiemeli, hogy még a magas jövedelmű országokban is a házasoknak több gyermekük van, mint a nem házasoknak. Írorszában, Albániában, Törökországban, Montenegróban, Grúziában, Azerbajdzsánban a házas nőknek átlagosan 2-vel több gyermekük van, mint a nem házas nőknek. Svédországban, Norvégiában, Dániában pedig 0,6-0,8-al több gyermekük született a házasságban élők nőknek, a nem házasokhoz képest. Ezek az adatok jól szemléltetik azt, hogy a "házassági hatás" erősen befolyásolja a termékenységet.

A gyermekvállalás és a családi állapot között szignifikáns összefüggés látható a Hugarostudy 2021 kutatás szerint (Engler et al. 2021). Az elemzés szerint a házasok több, mint kétharmada nevel gyermeket, az élettársak esetében 45% ez az arány, az egyedül élőkénél pedig 5-7%. "A gyermekszám alakulását vizsgálva egyértelműen látszik, hogy az átlagos gyermekszám a házasságokban a legmagasabb (1,51), az élettársaknál jóval kevesebb (0,79). A kapcsolat jellege tehát növeli a gyermek vállalásának esélyét, illetve a gyermekek számát" (Engler et al. 2021:16). A házasok esetében az ideálisnak vélt gyermekszám is magasabb, mint a más családi állapotban élők esetében. A házasok átlagosan 2,26 gyermeket tartanak ideálisnak egy családban, az élettársi kapcsolatban élők 2,14-et, az egyedülállók 1,88-at. A tanulmány fontos megállapítása még az is, hogy a házasságban élők körében a családalapítás és családbővítés iránti vágy kiemelkedően magas.

Migrációs trendek

A külső vándorlás, azaz az Unióba történő bevándorlás és az abból történő kivándorlás egyenlege 1960-tól – leszámítva a '60-as és a '80-as évek némelyikét – jellemzően pozitív. Ez teszi lehetővé, hogy a természetes fogyás ellenére – a jelentős regionális különbségek mellett – a 27 tagállam lakossága összességében növekszik. Mindamellet ez problémát vet fel, mivel már nyolcadik éve (2012-2019) csak a külső migráció eredménye, hogy

a lakosság szám nem csökken, azaz az EU tartósan nem képes a saját népességének reprodukciójára (KINCS, 2021).

A globális vándorlási csatornák egyik legfőbb célpontja Európa, ahova mind az északi, mind a déli féltekéről nagy létszámban érkeznek bevándorlók (Pison, 2019). Ebben a folyamatban jelentősége van annak, hogy egykori gyarmatterületről van-e szó (Góis és Marques, 2009).

⁷https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography/demography-population-stock-balance/database/demo_fager

Összeségében a vándorlási nyomás egyre súlyosabb kérdéseket vet fel, hiszen az Unió tagországainak vándorlási egyenlege növekvő trendet mutat (2010-ben 0,4, 2015-ben és 2019-ben pedig egyaránt 1,5 millió fő volt)⁸. A célterületek szempontjából a letelepülők többsége a 2004 előtt csatlakozott nyugat-európai országokat választja – az elmúlt tíz évben 80-90%-ban –, szemben például a hozzájuk képest később csatlakozott kelet-közép-európai régióval⁹. A származási országok szerint a legfőbb kibocsátó régiók a Közel- illetve Közép-Kelet, Észak-Afrika, valamint az európai kontinensről például Albánia. Bár az elmúlt években a menedékjogot kérelmezők száma megugrott, azonban így is csupán a felét teszi ki az EU-ba kívülről bevándorló külföldieknek (Frontex, 2023). Emellett további problémát jelent az Unióba illegális úton belépők kérdése. 2010-től 2020-ig az illegális határátlépők száma évente 0,1 és 1,8 millió fő között változott. A 2011-ben kezdődő „arab tavasz” és a szíriai válság késleltetett hatásaként kiugrónak számít 2015 és 2016, mely két évben 2,4 millió fő lépett be az EU területére a hivatalos utat megkerülve. Napjainkban az illegális migráció legfőbb kibocsátói Szíria, Marokkó, Algéria, Tunézia és Afganisztán¹⁰.

Megfigyelhető egy összefüggés, mely szerint az elmúlt tíz évben a termékenységi mutató terén leginkább előrelépő országokban a bevándorlás aránya kisebb. Ellenben a kontinens nyugati és északi felén az újszülött gyermekek száma visszaesőben van, ami láthatóan teret nyit a bevándorlási politikának, és ennek jelentős bázisát képezve az Afrikából, illetve Ázsiából érkezők csoportja (KINCS, 2021). Mivel a nők később vállalnak Európában gyermeket, azaz a kívánt gyermekvállalást későbbre halasztják, a tervezett gyermekszám – jellemzően 2-3 gyermek – nem teljesül, ami a kívánt és a tényleges gyermekszám közötti különbséghez vezet (termékenységi rés). Amíg az uniós tagállamokban a termékenységi rés fennáll,

az elsődleges feladat ennek csökkentése kellene, hogy legyen.

Európában az Európai Unión belül a legfőbb hajtóereje a vándorlási folyamatoknak a munkaerőpiac (McCollum et al., 2017). A kivándorlás abszolút számainak összevetésében a négy legnagyobb népességű ország közül három vezeti a listát, ezen országokból vándorolnak ki a legtöbben (Németország, Franciaország és Spanyolország). Az első három helyezettet Románia követi, mely ország csupán 2019-ben 234 ezer főt bocsátott ki. Románia esete a kelet-közép-európai térségre jellemző kivándorlási folyamatra hívja fel a figyelmet.

A természetes népességcsökkenést a bevándorlás – a pandémia hatása miatt 2020 és 2021 során – nem tudta ellensúlyozni; azonban ezt az időszakot leszámítva évtizedek óta a bevándorlás tartja pozitív tartományban a teljes népesség növekedés egyenlegét. Az egyes tagállamokban viszont nagyon eltérő képet kapunk. (Eurostat, 2023)

Az országok többségében (Belgium, Csehország, Dánia, Németország, Észtország, Spanyolország, Lettország, Litvánia, Hollandia, Ausztria, Portugália, Románia, Szlovénia és Finnország) a növekvő népességszámot a migrációnak köszönhetik, úgy, hogy közben természetes fogyás tapasztalható. Hat országban (Írország, Franciaország, Ciprus, Luxemburg, Málta és Svédország) mind a természetes szaporodás és a pozitív nettó migráció hozzájárul a népességnövekedéshez.

Hét EU-tagállam közül, amelyek 2022-ben népességcsökkenésről számoltak be, csak Görögországban regisztráltak népességcsökkenést a negatív természetes változás és a negatív nettó migráció miatt. A másik hat országban (Bulgária, Horvátország, Olaszország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) a pozitív nettó migráció nem volt elegendő a negatív természetes változás kompenzálására.

⁸Forrás: Eurostat Database https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_IMM8__custom_643357/default/table?lang=en (Letöltés ideje: 2023.08.24.) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_EMI2__custom_643446/default/table?lang=en (Letöltés ideje: 2023.08.24.)

⁹Forrás: Eurostat Database https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_EMI2__custom_643446/default/table?lang=en (Letöltés ideje: 2023.08.24.)

¹⁰Európai Bizottság, Illegális határátlépések felderítése - Frontex adatok: <https://data.europa.eu/euodp/hu/data/dataset/detections-of-illegal-border-crossings/resource/4256fc16-31f6-4edo-b816-c5c75c675dfd> (Letöltés ideje: 2023.08.24.)

A családpolitika jelentősége a népességgyarapodás szempontjából

A teljes termékenységi arányszám ma már egyik uniós tagállamban sem éri el a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéket az Eurostat adatai szerint. A mutató értéke 2010-ben Írországban, Franciaországban és Svédországban még megközelítette, vagy meghaladta a 2-es értéket, de ezt követően csökkeni kezdett: Svédországban 16, Írországban 13, Franciaországban pedig közel 10 százalékkal csökkent a termékenységi ráta 2010-hez képest, ami 1,7-1,8 körüli értéket jelent.¹¹ Ha a honos és a bevándorló népesség gyermekvállalási hajlandóságát nézzük, akkor jelentős különbségeket találhatunk, Franciaországban ugyanis a migáns háttérű nők gyermekvállalási hajlandósága kétszerese az őshonos francia nőkének: előbbiek esetében a teljes termékenységi arányszám egy nőre számítva átlagosan 3,4, míg az utóbbiaknál 1,7 volt.

A termékenységi adatokból egyértelműen kitűnik, hogy az elmúlt évek nagyarányú bevándorlási hulláma ellenére Európában csökkent a gyermekvállalási kedv, és egyre kevesebb gyermek születik, közülük egyre többen bevándorló háttérű szülőtől származnak. 2013-ban még minden nyolcadik, 2021-ben már minden hatodik gyermeket külföldi állampolgárságú édesanya hozott a világra az Európai Unióban. A születések kétharmada Luxemburgban külföldi származású édesanyához köthető, miközben Belgiumban, Németországban, Ausztriában, Svédországban, Cipruson és Máltán minden harmadik, Franciaországban, Spanyolországban, Írországban minden negyedik, Olaszországban, Dániában, Görögországban, Hollandiában és Portugáliában pedig minden ötödik újszülött bevándorlók gyermekeiként látta meg a napvilágot. Magyarországon ugyanez az arány jóval alacsonyabb, 4% volt.

A gyors és könnyű, de hosszú távon jelentős társadalmi nehézségeket okozó migráció helyett Magyarország a nehezebb utat választotta: a családok támogatását. Mostanra bebizonyosodott, hogy demográfiai szempontból ez a sikeresebb út.

A magyar családpolitikában 2010 óta a családvédelem és a pronatalista szemlélet, vagyis a családok helyzetét stabilizáló, a gyermekvállalást

ösztönző, illetve „pro family” irányzat központi helyet foglal el. Magyarország 2010 után kiállt a családi értékek (tradicionális családmódel) és a család meghatározó közösségformáló ereje mellett, miközben számos európai országban a migrációt tekintik megoldásnak a népességcsökkenés megállítása szempontjából (Fűrész és Molnár, 2021; Gellérné, 2021a).

Ebben az időszakban az egyes családtámogatások hangsúlya az alanyi jogon járó támogatások felől a munkaviszonyhoz kötött támogatások irányába mozdult el; meghatározó eleme a családi típusú adózás (2011 óta), amelyet mára a gyermekes családok 95%-a igénybe tud venni (Pári et al. 2019). 2014 óta azonban már nem csak a személyi jövedelemadóból, hanem járulékokból is érvényesíthető a kedvezmény mértéke, mely hozzájárul ahhoz, hogy az alacsonyabb jövedelmű családok is részesülhessenek a kedvezményben. A munkán alapuló családtámogatási rendszernek és egyik legfontosabb elemének, a családi típusú adórendszernek is jelentős szerepe volt abban, hogy 2019-ben Magyarország érte el a második legnagyobb gazdasági növekedést az Európai Unióban (Fűrész és Molnár, 2021).

A családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK) 2015-ös bevezetésének, majd a folyamatos bővítésének a legnagyobb eredménye népesedési szempontból –, hogy minden harmadik igénybe vevő család esetében a párok újabb gyermeket vállaltak, ezzel növelve az ezen családokban elért termékenységi szintet (Papházi et al. 2021; Papházi és Pári, 2023; Uhljár et al. 2023).

A 2019-ben bevezetett Családvédelmi Akcióterv hozzájárul ahhoz, hogy a családalapítás előtt álló anyagi akadályok jelentősen mérséklődjenek (Pári et al., 2019; Fűrész és Molnár, 2021; Kapdebo et al. 2022). Az intézkedés csomag olyan elemeket tartalmazott, mint a babaváró támogatás, a vissza nem térítendő támogatások közül a CSOK vagy a nagycsaládosok autóvásárlási támogatása¹², a nagyszülői GYED, valamint a legalább négy gyer-

¹¹Forrás: Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00199/default/table?lang=en> (Utolsó letöltés: 2023.08.24.)

¹²A nagycsaládosok autóvásárlási támogatása 2022. december 31-ig volt elérhető. Forrás: https://www.allamkincstar.gov.hu/csaladok-tamogatasa/Csalad_gyermek/nagycsaladosok-autovasarlasi-tamogatasa (Letöltés ideje: 2023.05.24.)

meket nevelő anyák személyi-jövedelemadó mentessége. A kormány új elemként 2023 januárjától bevezette a 30 év alatti édesanyák adókedvezményét. A magyar családtámogatások tehát valamennyi élethelyzetre igyekeznek megoldást kínálni, és különös hangsúlyt fektetnek a gyermekvállalás előtt álló fiatalokra, melynek hatása a demográfiai mutatók alakulásában is megmutatkozik. A magyar népesedési mutatók 2011 óta európai összehasonlításban is kedvezően alakulnak. A gyermekvállalási kedvet jelző teljes termékenységi arányszám az Eurostat adatai szerint 2010 és 2021 között az Európai Unióban Magyarországon emelkedett legnagyobb mértékben, 29%-kal, 1,25-ről, 1,61-ra. A 2010 után javuló magyar demográfiai

mutatók azonban nemcsak önmagukban a családtámogatásoknak köszönhetők, hanem annak a családbarát hozzáállásnak, ami az egész társadalomban egyre erősebben tapasztalható. Györgyovich (2022) elemzése alapján levonható az a következtetés, hogy az európaiak közül a magyarokra különösen jellemző, hogy számukra nagyon fontos a család, legnagyobb arányban a magyarokról mondható el ez a hozzáállás (majdnem 100%-uk egyetért ezzel az állítással). A családtámogatási intézkedések megítéléséről elmondható, hogy társadalmi konszenzus övezi azokat, a társadalom tagjainak többsége elégedett az intézkedésekkel.

Demográfiai folyamatok alakulása Magyarországon európai összehasonlításban

Magyarország népessége 1981 óta csökken 1980-ban még valamivel több mint 10,7 millióan éltünk az ország jelenlegi területén, ekkor volt a legmagasabb Magyarország népességszáma. Az azóta eltelt négy évtizedben egy millió fővel csökkent Magyarország népessége. A legfrissebb 2022-es népszámlálás adataiból jól látható, hogy a népességfogyás folytatódott, 2022. október 1-jén, a népszámlálás időpontjában 9 millió 604 ezer fő volt Magyarország népessége, 334 ezerrel kevesebb, mint a 2011-es népszámlálás során (KSH 2023b).

A népességcsökkenés a természetes fogyással hozható összefüggésbe, vagyis azzal, hogy többen halnak meg, mint amennyien születnek. Öregszik a társadalmunk, és ez az idősödő korösszetétel okozza azt, hogy egyre több az elhunytak száma a megszülető gyermekekhez képest. Nehézséget jelent az is, hogy egy idősödő népességben, amilyen a magyar társadalom is, miközben az idősko-

rúak száma növekszik, addig a termékeny korban lévő, 15–49 éves nők létszáma jelentősen csökken, évente átlagosan 15–20 ezer fővel mérséklődik. A 2010-es évek során különösen nagy hatást gyakorolt a természetes fogyásra egy speciális magyar jelenség vagy inkább adottság, az ún. Ratkó-hatás. Ebben az évtizedben felgyorsult a szülőképes korban lévő korosztály csökkenése, hiszen egy igen nagy létszámú korosztály lépett ki a gyermekvállalási korból. Ők az ötvenes évek abortusz tilalma miatt nagylétszámú korosztály 70-es években született gyermekei, az ún. Ratkó-unokák. 2010 és 2020 között 17%-kal csökkent a 20-40 év közötti női korosztály létszáma, ami azt jelentette, hogy ezen években a növekvő termékenység hatására kevesebb nő szült több gyermeket, ami azonban még így sem jelentett áttörést a születések számában. Mindez azt eredményezte, hogy a növekvő termékenység ellenére sem mérséklődött érdemben a természetes fogyást szintje.

Mindegyik uniós tagállamban nő a 65 éves és idősebbek aránya

Az Európai Unió népességének valamivel több mint az ötöde 65 éves vagy annál idősebb volt 2022-ben (január 1-jén) az Eurostat adatai szerint, ami a 2012. évihez képest 3,1 százalékpontos emel-

kedést mutat. Figyelemreméltó, hogy valamennyi uniós tagállamról elmondható, hogy arányaiban egyre többen tartoznak a 65 éves és idősebbek közé. Nyolc tagállamban¹³ elérte vagy meghaladta

¹³2022. január 1-jei adatok szerint: Olaszország (23,8%), Portugália (23,7%), Finnország (23,1%), Görögország (22,75), Németország (22,1%), Bulgária (21,7%), Szlovénia (21,1%)

az uniós átlagot az időskorúak aránya: Olaszországban és Portugáliában volt a legmagasabb ez a hányad, Luxemburgban és Írországban pedig a legalacsonyabb. Magyarországon ugyanez az arány 20,5% volt a legfrissebb adatok szerint, 3,6 százalékponttal magasabb, mint tíz évvel ezelőtt. Lengyelországban következett be ugyanebben az időszakban a legnagyobb mértékű emelkedés (5,1 százalékpontos), Luxemburgban pedig a legkisebb (0,8 százalékpontos).¹⁴

A 2022-es népszámlálás adatai szerint Magyarországon a népesség egyötöde (21%-a) tartozott a 65 éves és annál idősebbek közé, számuk 318 ezer fővel nőtt 2011-hez képest, mely összefüggésbe hozható azzal, hogy az 1950-es éves Ratkó-gyermekei nyugdíjas korba léptek. A 15–64 éves, gazdaságilag

aktív korúak száma jelentősen, 9%-kal csökkent (KSH 2023b). A népesség idősödése a reprodukciós szint alatti termékenységgel és a születéskor várható átlagos élettartam emelkedésével is összefüggésbe hozható.

A születéskor várható átlagos élettartam, amely szintén befolyásolja a korösszetétel alakulását, a legfrissebb, 2022. évi adatok szerint Magyarországon 75,84 év volt. A nők továbbra is hosszabb életre számíthatnak, a mutató értéke kedvezőbb a körükben (79,05 év), mint a férfiaknál (72,55 év). Az Európai Bizottság előreszámításai szerint a születéskor várható élettartam a következő évtizedekben valamennyi uniós tagállamban tovább emelkedik majd.

Magyarországon emelkedett a leginkább a termékenység 2010 és 2021 között

A teljes termékenységi arányszám (TTA) a gyermekvállalási kedvet jelöli, és azt mutatja meg, hogy ha az adott év születési gyakorisága állandósulna, akkor egy nő hány gyermeket vállalna élete során. A társadalom reprodukciójához 2,1-es TTA értékre lenne szükség. A legfrissebb adatok szerint ezt, a reprodukcióhoz szükséges szintet egyik uniós tagállam, köztük Magyarország sem érte el (Eurostat 2023). Magyarországon a teljes termékenységi ráta 2011-ben (1,23) érte történelmi mélypontját, ezt követően 2021-ig jelentős emelkedés következett be, ebben az évben a mutató értéke a magyarországi Központi Statisztikai Hivatal számításai szerint 1,59 volt¹⁵, az Eurostat számítá-

sai szerint pedig 1,61 volt. Miközben a gyermekvállalási kedvet jelző teljes termékenységi arányszám uniós szinten csökkenést mutat, a 2010-es 1,57-es átlagról 2021-re 1,53-ra mérséklődött, addig Magyarországon éppen ellenkezőleg, – a 2011-es történelmi mélypont után (1,23) – emelkedés történt. Csupán tíz uniós tagállamban nőtt 2010 és 2021 között a gyermekvállalási kedv, közülük is Magyarországon figyelhető meg a legnagyobb javulás. A termékenység úgy nőtt a 2011-es mélypontot követően Magyarországon, hogy évről évre csökken a termékeny korban lévő nők létszáma, vagyis egyre kevesebb nő vállal egyre több gyermeket.

Magyarországon a legmagasabb az ezer lakosra jutó házasságkötések száma

A magyarok család- és házasságpártiak, melyet többek között az is jelez, hogy Magyarországon 2010 és 2021 között megduplázódott az ezer főre jutó házasságkötések száma, és ez a tendencia a COVID időszakában is töretlenül emelkedett, miközben

az Európai Unió tagállamaiban csökkenés volt tapasztalható. Az ezer lakosra jutó házasságkötések száma 2021-ben az uniós tagállamok közül Magyarországon volt a legmagasabb (7,4), az Európai Unió többi országában átlagosan 3,9 volt a mu-

¹⁴Forrás: Eurostat.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing (Utolsó letöltés: 2023.08.24.)

¹⁵Forrás: KSH. 22.1.1.6. számú STADAT tábla: Élveszületések és teljes termékenységi arányszám. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nepooo6.html

tató értéke.¹⁶ A Hungarostudy 2021 kutatás eredményei is arra utalnak, hogy a magyarok továbbra is a házasságot tartják a legideálisabb együttélési formának, különösen a gyermeknevelés szempontjából (Engler et. al. 2022). Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy az újszülöttek 75%-a 2022-ben házasságban született, ezzel szemben 2010-ben még csak 59%. Mára ez az arány nemzetközi szín-

ten is kiemelkedő eredménynek számít. Az uniós tagállamok közül Görögország, Horvátország, Litvánia után hazánkban és Lengyelországban a legalacsonyabb a házasságon kívüli születések aránya, miközben Franciaországban, Portugáliában és Bulgáriában tízből hat újszülött házasságon kívül jön a világra.¹⁷

Családbarát fordulat Magyarországon 2010 óta

Napjainkban a fejlett országokra egyfajta érték-válság jellemző, melynek számos társadalmi, gazdasági, szociális összetevője van. A 2000-es évtized változásai megbontották a családok, a társadalom harmonikus működéséhez nélkülözhetetlen egzisztenciális és lelki-szellemi alapokat. A családokat háttérbe szorították az egyént középpontba helyező, individualista törekvések, Magyarországon a balliberális kormány idején tapasztalt családokat sújtó megszorítások miatt anyagi értelemben, egzisztenciálisan is elbizonytalanodtak a családok, a gyermekvállalást tervezők biztonságérzete csökkent (Családbarát fordulat 2010-2018).

2010-től kezdve Magyarországon családbarát fordulat következett be, az új, polgári kormány kiemelt figyelmet kezdett el fordítani a családok támogatására. Kiemelt cél lett, hogy a gyermekvállalás ne jelentsen szegénységi kockázatot a családok számára, továbbá a tervezett és vágyott gyermekek szülessenek meg, hiszen a felmérések adatai szerint a magyarok több gyermeket szeretnének, mint amennyi végül megszületik. A családközpontú kormányzás jogszabályi alapjait Magyarország Alaptörvényében és a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. sarkalatos törvényben fektették le. Az Alaptörvény definiálja a családot, ezzel is védelmet nyújtva neki. A családvédelemi sarkalatos törvény bebetonozta a családok támogatásának ügyét és fontosságát, valamint külön fejezetben rögzíti, hogy a munkavállalás és a gyermekvállalás olyan tényezők, amelyek egymást erősítve szolgálják a magyarok jólétét és jóllétét. 2010-től kezdve

a családpolitika végleg elszakadt a rászorultsági elvű szociálpolitikától, önálló ágazati politikává alakult, a munkához kötött családtámogatások jelentősen felértékelődtek, a támogatások hangsúlyja erőteljesen eltolódott a munkaviszonyhoz, munkabérhez kötött támogatások irányába (Fűrész és Molnár, 2021; Gellérné, 2021b). A paradigma-váltás ugyanakkor nem csak a jogszabályok szintjén valósult meg, hanem fokozatosan beépült a mindennapokba is. Évről évre, ahogy a családok egyre több figyelmet és támogatást kaptak, a családbarát kezdeményezések, programok száma is növekedett, célzott és kiszámítható intézkedésekkel (Családbarát fordulat 2010-2018; Fűrész és Molnár, 2021; Gellérné, 2021a).

A családok megerősítése nemcsak anyagi szempontból jelent komoly feladatot, hanem lelki, szellemi, kulturális értelemben is. A család az az egység, amelyben valaki igazán ki tud teljesedni. Az élettel való elégedettség, a belső egyensúly, az önbizalom egészségmegőrző hatású, és ezeknek a család a legfontosabb erőforrása. Kutatások bizonyítják, hogy tovább élnek azok, akik boldog család tagjai, szeretnek és szeretve vannak. A gyermek vállalása életfeladat, értelmet ad az életnek, és biztos jövőt képez a társadalom számára is (Kopp-Skrabski 1995). A család erőforrás, mert tagjai egy szeretetközösségben segítenek egymásnak, másként viszonyulnak egymáshoz, mint a kívülállók. Magyarországon a szoros családi kapcsolatok jelentik a legerősebb társas támogatást, messze meghaladva minden más kapcsolati formát, aminek

¹⁶Forrás: Eurostat. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_nind/default/table?lang=en (Utolsó letöltés ideje: 2023.08.24.)

¹⁷Forrás: Eurostat. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FIND__custom_7244091/default/table?lang=en (Utolsó letöltés: 2023.08.24.)

hátterében a történelmi okokon túl a magyarok hagyományosan családközpontú mentalitása áll. Házasságban élni és szülőnek lenni éppen a kapcsolati beágyazottság miatt jelent erőforrást. Ennek a karrierre, a munkára, jólétre, egészségre gyakorolt hatását a családon belüli kapcsolatok sokirányú jótéteményeivel magyarázzák (Engler 2011, 2017).

A magyar kormányzat célzott családtámogatási intézkedéseinek az eredménye, hogy a több évtizede folyamatosan romló gyermekvállalási hajlandóságot visszafordította. A magyarországi népmozgalmi adatok szerint a 2011-es mélyponthoz képest egy évtized alatt a termékenység negyedével nőtt, a házasságkötések száma megduplázódott, a válások száma negyedével csökkent, a terhesség-megszakítások száma pedig lefeleződött.

A 2024-es magyar költségvetésben 2010-hez képest 3,5-szeresére emelték a családok támogatását, amely arányaiban Európában kiemelkedően magas, a GDP 3,9 %-a. A legtöbb családtámogatás mun-

kához kötött, a családi kedvezmények széles köre áll a gyermeket vállalók és nevelők rendelkezésére. Ennek eredménye, hogy Magyarországon egyidejűleg nőtt a gyermekvállalási és a munkavállalási kedv is.

A 2021-es statisztikák alapján az Európai Unió országaiban a népesség 70%-a él saját tulajdonú házban vagy lakásban, Magyarországon 92% ez az arány.¹⁸ A Századvég Európa Projekt kutatása alapján Magyarországon a legmagasabb azok aránya az Európai Unióban, akik számára fontos, hogy saját tulajdonú otthonban éljen (91%), ami a családalapítás és a gyermeknevelés szempontjából meghatározó. Emiatt Magyarországon kiemelten fontos, hogy a családok saját tulajdonú ingatlanhoz juthassanak, amit otthonteremtési programok támogatnak. A Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK) 2022 év végéig minden ötödik magyar család otthonteremtési terveit segítette. (Papházi és Pári, 2023)

Európa és benne Magyarország népességének várható alakulása a következő évtizedekben

Európa egyre kisebb részét teszi ki a világ népességének

Napjaink egyik legnagyobb kihívása a demográfiai változás, amelyet a fejlődő országokban a népesség növekedése, a fejlett országokban viszont a társadalom előregedése, ebből adódóan pedig a népesség csökkenése okoz. A világ népessége az ENSZ számításai szerint már meghaladja a 8 milliárd főt, és a következő évtizedekben is folytatódni fog ez az emelkedő tendencia, de lassuló ütemben (KINCS 2021, KSH 2023a).

Az ENSZ előrejelzésének közepes változata szerint¹⁹ az egyes régiók közül a következő évtizedekben, így 2040 és 2050 között, illetve 2100-ban is Ázsia lesz a legnépesebb, Európa világ népességében elfoglalt részaránya és a népességszáma

viszont csökkenni fog (KSH 2022a). Míg ötven évvel ezelőtt még a Föld népességének ötöde volt európai, mostanra már kevesebb mint tizede. Jelenleg a világ népességének mindössze 9,3%-a él Európában, 2100-ban pedig várhatóan ez az arány már csupán 5,7% lesz. Míg 1950-ben a világ 25 legnépesebb országa közül nyolc Európához tartozott, addig 2023-ban öt, 2100-ban előreláthatólag pedig mindössze Oroszország foglal majd helyet ezen a listán.

A népesség-előreszámításhoz a népmozgalmi statisztikai adatok, vagyis az élveszületések, a halálozások és a vándorlások száma, előfordulása jelenti a támpontot. Az említett tényezőket figyelembe véve egy előreszámításnak több változata ismert. Az alap- vagy közepes változat jelöli azt, amelyeknek legnagyobb a valószínűsége a jövőre

¹⁸https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Housing_statistics/hu&direction=next&oldid=498665 (Letöltés ideje: 2023.08.25.)

¹⁹Egyesült Nemzetek Szervezete, *World, Population Prospects*, 2022. <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/MostUsed/>

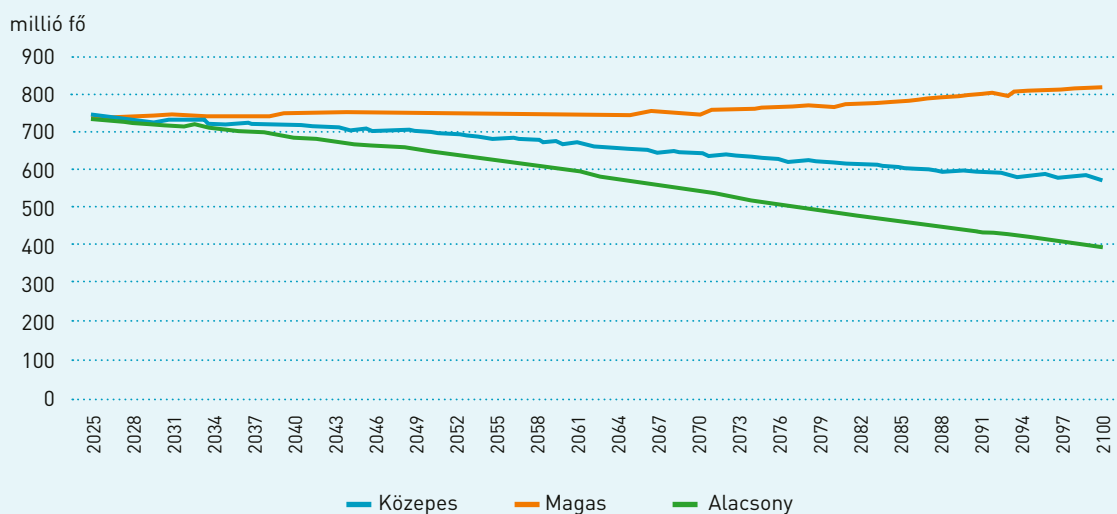
²⁰A magas változat magas termékenységgel, magas születéskor várható élettartammal és pozitív vándorlási egyenleggel számol, utóbbi esetében azt feltételezve, hogy a bevándorlások száma meghaladja az országot vagy adott területi szintet elhagyókat. A népesség-előreszámítás alacsony változata a magassal ellentétben az előbb említett tényezőknél alacsonyabb értékekkel jellemezhető.

nézve.²⁰ Az előreszámítások közül fontos megemlíteni az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által évente végzett számítást, amely a világ népességének várható alakulásáról közöl részletes adatokat, de az Európai Bizottság is rendszeresen készít előrejelzést (European Commission 2021). Jelen tanulmány mindkét előreszámításra nagy hangsúlyt fektet, a lehető legfrissebb adatokkal dolgozva. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy ezek a számítások még a 2021/2022-es népszámlálási adatok közzététele előtt készültek. A censusokból származó adatok is részét képezik az előrejelzéseknek, így azokat a következő években várható becslések tartalmazzák majd. Az aktuális

előreszámítások továbbá nem tükrözik az orosz-ukrán háború várható demográfiai változásait sem, a számítások a háború kitörését megelőzően készültek el.

Európa népességszáma az ENSZ közepes és alacsony változata szerint a következő évtizedekben várhatóan csökkenni fog. Míg az előbbi számítás szerint 2050-ben előreláthatólag 704, 2100-ban pedig már kevesebb mint 600 millióan (587 millió fő) élnek majd a kontinensen, addig utóbbi változat az előbbinél is nagyobb népességcsökkenést prognosztizál: 2050-ben 654, 2100-ban várhatóan 403 millió főre becsülve az európai népesség várható számát.

5. ábra: Európa népességszámának várható alakulása 2025-2100 között az ENSZ népesség-előreszámításának három változata szerint - Forrás: ENSZ, World Population Prospects, 2022.

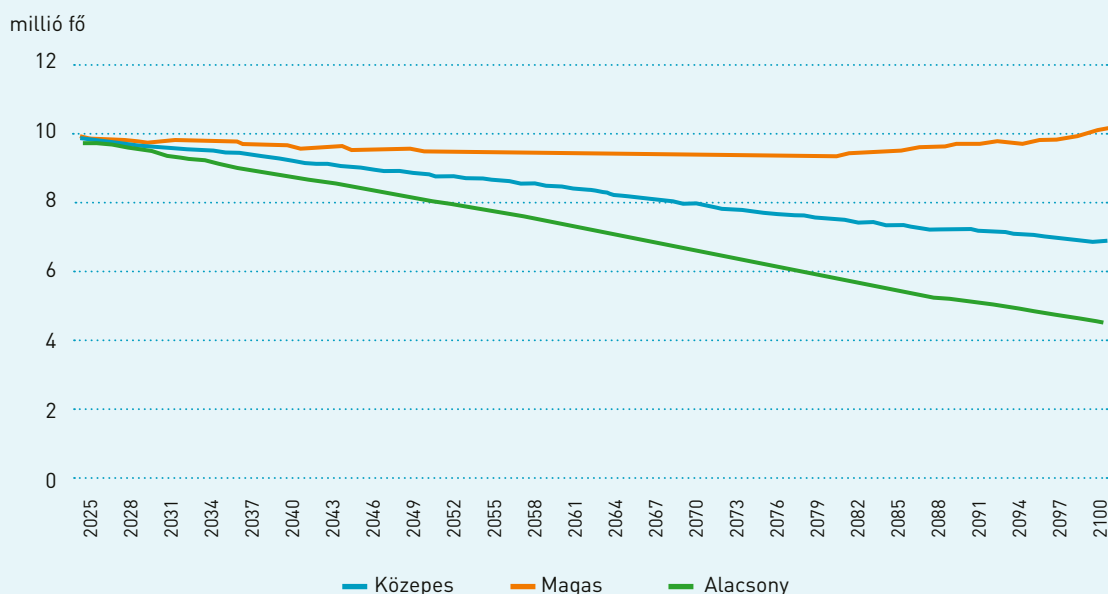
Magyarország népességének várható alakulása

Az ENSZ népesség-előreszámításának közepes (alap) változata szerint Magyarország népessége a következő évtizedekben folyamatosan csökken majd: 2040-ben csaknem 9,3 millió 2050-ben már csupán 8,8 millió fő lesz az előrejelzések szerint Magyarország lakosságszáma, 2100-ban pedig az ENSZ szerint a 7 milliót sem éri majd el. Az alacsony változat, ami alacsony termékenységgel, kedvezőtlenebb születéskor várható élettartammal és negatív vándorlási egyenleggel (kivándorlással)

számol, is folyamatos népességcsökkenést prognosztizál, és még az előbbieknél is alacsonyabb népességszámot vetít előre. Az előbbi szerint 2040-ben közel 8,9, 2050-ben 8,2, 2100-ban pedig már kevesebb mint 5 millióan élnek majd Magyarországon. A magas változat az egyetlen olyan becslés hazánk esetében, ami bár a 2060-as évek végéig szintén csökkenést valószínűsít, ezt követően viszont újra emelkedés várható, 2100-ra újra elérve a 10 millió főt.

A magas változat magas termékenységgel, magas születéskor várható élettartammal és pozitív vándorlási egyenleggel számol, utóbbi esetében azt feltételezve, hogy a bevándorlások száma meghaladja az országot vagy adott területi szintet elhagyókat. A népesség-előreszámítás alacsony változata a magassal ellentétben az előbb említett tényezőknél alacsonyabb értékekkel jellemezhető.

6. ábra: Magyarország népesszámának várható alakulása 2025-2100 között az ENSZ népesség-előreszámításának három változata szerint- Forrás: ENSZ, World Population Prospects, 2022.

Az ENSZ szerint nemcsak Magyarországon, hanem az uniós tagállamok döntő többségében népességsökkenés várható. Ha a Magyarországgal szomszédos országokat nézzük, akkor a 2040 és 2050 közötti időszakban az ENSZ becslései szerint előreláthatólag a magyarországinál is nagyobb mértékben csökken majd Szerbia (8,5%) és Horvátország (7,4%) lakosságszáma, míg Ausztriában

(1,3%) és Szlovéniában (2,9%) visszafogottabb mérséklődés következhet be. Romániában az előrejelzés szerint a magyarországihoz hasonló, csaknem azonos mértékű (4,6%) lesz a népesség számának visszaesése. Fontos azonban azt is megemlíteni, hogy ezek az előrejelzések nem tükrözik például az Ukrajnában zajló háború hatásait.

1. táblázat: Magyarország és egyes szomszédos országok népesszámának várható alakulása az ENSZ népesség előreszámítás közepes (alap) változata szerint 2040 és 2100 között (millió fő) - Forrás: ENSZ, World Population Prospects, 2022.

Év	Magyarország	Ausztria	Románia	Szerbia	Horvátország	Szlovénia
2040	9,3	9,1	18,3	6,3	3,6	2,1
2050	8,8	8,9	17,5	5,8	3,3	2,0
2060	8,4	8,7	16,6	5,3	3,1	1,9
2070	8,0	8,5	15,5	4,7	2,8	1,8
2080	7,6	8,3	14,6	4,2	2,6	1,8
2090	7,2	8,1	13,8	3,7	2,3	1,7
2100	6,9	7,9	13,1	3,3	2,1	1,7

Az időskorúak aránya Magyarországon várhatóan alacsonyabb, a gyermekkorúaké magasabb lesz az uniós átlagnál

A legfrissebb, 2022-es népszámlálás adatai szerint Magyarország népessége a korösszetételét tekintve tovább idősödött. A 45 év alattiak aránya csökkent, az ennél idősebbeké az 55–64 évesek kivételével nőtt a 2011-es népszámláláshoz képest. A 2022. október 1-jei adatok szerint a népesség egyötöde (21%-a) tartozott a 65 éves és annál idősebbek közé, a 0–14 évesek, vagyis a gyermekkorúak aránya pedig 15% volt. Bizakodásra ad okot, hogy a 15 éven aluli gyermekek száma nem változott jelentősen, 1,4 millió volt és ennyi is maradt, miközben a 65 éves és annál idősebbeké 318 ezer fővel nőtt 2011-hez képest, mely összefüggésbe hozható azzal, hogy az 1950-es évek Ratkó-gyermekei nyugdíjas korba léptek. A 15–64 éves, gazdaságilag aktív korúak száma jelentősen, 9%-kal csökkent (KSH 2023b).

Az időskorúak népességen belüli aránya nemcsak Magyarországon, hanem európai szinten is emelkedést mutat, az Európai Bizottság előreszámítása szerint a 65 éves és annál idősebbek aránya Magyarországon 2040-re megközelíti a 25, 2050-re a 28%-ot, 2070-ben várhatóan a népesség csaknem 30%-a az időskorúak közé tartozik majd. Ezekkel az arányszámokkal Magyarország mind a három vizsgált évben előreláthatólag az Európai Unióhoz képest valamelyest kedvezőbb értékkel fog rendelkezni. A közép-kelet-európai országok közül egyedül Csehországban lesz alacsonyabb a 65 éves és idősebb népesség aránya 2050-ben és 2070-ben, mint Magyarországon. A 80 évesnél idősebbek aránya is tovább emelkedik a következő évtizedekben, előreláthatólag 12% körül alakul majd Magyarországon (European Commission 2021).

Az Európai Bizottság előrejelzése szerint az uniós tagállamok döntő többségében 2040 és 2070 között a 15 éven aluliak arányának csökkenése várható, mely a csökkenő termékenységgel és az idősödő korösszetétellel hozható összefüggésbe. Magyarországon mindhárom vizsgált évben megközelíti a 19%-ot a gyermekkorúak aránya, amely valamelyest várhatóan meghaladja majd az uniós átlagot. A V4-országok közül előreláthatólag csak Csehországban lesz kedvezőbb a mutató értéke, mint Magyarországon, ahogy a hazánkkal határos országokban is a magyarországinál alacsonyabb arányszámokra lehet számítani.

2. táblázat: A 65 éves és annál idősebb népesség arányának várható alakulása az Európai Unió tagállamaiban 2040 és 2070 között (%)

Megjegyzés: A táblázatban szereplő adatok a 2070. évi adatok szerint vannak csökkenő sorrendben feltüntetve.

Országnev	2040	2050	2070
Lengyelország	25,5	30,4	34,0
Olaszország	32,2	33,7	33,3
Portugália	30,9	33,7	33,1
Litvánia	29,6	31,6	32,9
Horvátország	27,8	30,3	32,7
Málta	22,3	25,6	32,4
Finnország	27,0	28,3	32,1
Spanyolország	29,4	32,7	32,0
Lettország	28,7	31,3	31,8
Szlovákia	24,6	29,6	31,7
Románia	26,9	30,7	31,5
Bulgária	27,5	30,8	30,9
Észtország	25,8	28,4	30,5
Szlovénia	28,0	30,8	30,4
Európai Unió összesen	27,7	29,6	30,3
Luxemburg	22,4	25,7	29,7
Magyarország	24,6	27,8	29,6
Ausztria	26,5	27,8	29,3
Franciaország	26,8	27,8	28,7
Hollandia	26,3	26,4	28,6
Németország	27,9	28,1	28,4
Belgium	25,2	26,4	28,0
Csehország	25,0	28,3	27,9
Norvégia	23,3	24,5	27,8
Dánia	25,2	25,6	27,7
Írország	21,2	24,8	27,5
Ciprus	20,9	22,4	27,1
Svédország	22,8	23,5	26,3

3. táblázat: A 15 évnél fiatalabb népesség arányának várható alakulása az Európai Unió tagállamaiban 2040 és 2070 között az Európai Bizottság előreszámítása alapján (%) -
Forrás: European Commission 2021.

Megjegyzés: A táblázatban szereplő adatok a 2070. évi adatok szerint vannak csökkenő sorrendben feltüntetve.

Év	2040	2050	2070
Svédország	21,8	21,8	20,9
Franciaország	21,6	21,5	20,8
Dánia	21,6	21,0	20,7
Írország	22,2	22,0	20,6
Csehország	19,6	19,9	20,0
Hollandia	20,3	19,9	19,7
Belgium	20,1	20,1	19,5
Németország	18,8	18,8	19,5
Ciprus	20,6	19,8	19,4
Norvégia	20,4	20,0	19,2
Magyarország	18,8	18,7	18,7
Európai Unió összesen	18,4	18,5	18,5
Ausztria	18,5	18,2	18,4
Lettország	18,1	18,3	18,3
Bulgária	17,8	18,2	18,2
Észtország	18,3	18,8	18,2
Szlovákia	18,4	18,1	18,1
Szlovénia	17,2	17,9	17,8
Románia	18,0	18,0	17,8
Portugália	17,4	17,3	17,7
Luxemburg	18,5	17,9	17,5
Litvánia	17,5	17,1	17,3
Spanyolország	16,3	16,7	16,8
Horvátország	17,1	16,9	16,7
Finnország	17,4	17,5	16,5
Lengyelország	16,5	16,4	15,9
Olaszország	15,4	15,6	15,8
Málta	16,4	15,7	15,6

Összegzés és következtetések

Európában és annak részeként az Európai Unióban jelentős demográfiai átalakulás zajlik, olyan átalakulás, amely alapjaiban határozza majd meg a kontinens jövőjét társadalmi, kulturális, gazdasági és versenyképességi szempontból egyaránt. Európa súlya a világ népességében egyre kisebb, kevesebb már mint 10%. Az európai népesség száma ugyan még nem mutat drasztikus csökkenést, de ez már csak és kizárólag a nagyszámú bevándorlásnak köszönhető, annak a gyakran illegális migrációnak, amely etnikai és kulturális értelemben is elkezdte átalakítani az európai életet.

Az öreg kontinensen egyre több a koporsó és egyre kevesebb a bölcső. A természetes fogyás Európa minden országában „természetes” jelenség lett, sehol sem haladja meg a születések száma a halálozásokét. Vannak országok, akik ezt a helyzetet a migráció erősítésével igyekeznek kezelni, de a legutóbbi évek adatai azt jelzik, hogy éppen a legnagyobb arányú migrációs többlettel rendelkező országokban nemhogy nőtt, hanem inkább csökkent a gyermekvállalási kedvet mutató termékenységi ráta. Egyik európai országban sem éri el a népesség reprodukciójához szükséges értéket, a 2,1-es szintet a fertilitás. Ha az Európai Unió összesített statisztikáit nézzük, sajnos jól látható, hogy a születésszám és a gyermekvállalás előszobájának tartott házasságkötések száma is lejtmenetben van.

Vannak azonban kivételek, ilyen például Magyarország, ahol 2010 óta a legnagyobb mértékben nőtt a gyermekvállalási és a házassági kedv az Európai Unióban. Az okok feltárása során nem érdemes a migráció jótékony hatására gondolni, mert Magyarország kizárólag saját erejéből, aktív családpolitikával érte el azt, hogy demográfiai szempontból az Európai Unió sereghajtójából az első harmadba került. A magyar család- és népesedéspolitikai modell olyan megoldásokat kínál, amelyek működnek, amelyek érdemben tudtak javítani Magyarország népesedési helyzetén, még a kedvezőtlen magyar adottságok, így a gyermekvállalási korban lévő korosztály jelentős csökkenése ellenére is. A magyar családpolitika számos egyedi, sokszor pronatalista, sokszor a családok jóllétét szolgáló intézkedést alkalmaz, amelyek középpontjában a család, mint a legfontosabb közösség, a házasság, mint a legstabilabb párkapcsolati forma, a hagyó-

mányok és az élet tisztelete áll. A magyarok hagyományosan családbarát nemzet, akik több gyermeket szeretnének, mint amennyi megszületik, éppen ezért a magyar családpolitika célja a gyermekvállalás előtt álló akadályok lebontása és a gyermeknevelés méltó körülményeinek megteremtése.

A magyar példa üzenete, hogy a család és a gyermek nem lehet kiváltság, nem csak egyszerű magánügy, hanem az a legszemélyesebb közügy, amiért harcolni és tenni kell Európa, az európai kultúra és értékek megmaradása érdekében.

Felhasznált irodalom

- Alzheimer's Disease International (ADI), (2015) World Alzheimer Report 2015 <https://www.alzheimer-europe.org/dementia/prevalence-dementia-europe>
- Ács Vera - Gellérné Lukács Éva: Kutatói mobilitás, avagy a harmadik országbeli állampolgár kutatók migrációja és magyarországi integrációja. - In: Demográfia, ISSN 0011-8249, 2012. (55. évf.), 1. sz., 69-102. p. http://real-j.mtak.hu/6337/1/55_1_2012.pdf
- Berde, É., & Drabancz, Á. (2022). The propensity to have children in Hungary, with some examples from other European countries. *Frontiers in Sociology*, 7, 1009115. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2022.1009115>
- Billari, F. C. (2008). Lowest-low fertility in Europe: Exploring the causes and finding some surprises. *The Japanese Journal of Population*, 6(1), 2-18.
- Eva Beaujouan – Caroline Berghammer (2019): The Gap Between Lifetime Fertility Intentions and Completed Fertility in Europe and the United States: A Cohort Approach. *Population Research and Policy Review* volume 38, pages 507–535 <https://link.springer.com/article/10.1007/s11113-019-09516-3>
- Boros, Julianna ; Gábel, Dóra ; Monostori, Judit (2021): Idősödés In: Monostori, Judit; Óri, Péter; Spéder, Zsolt (szerk.) Demográfiai portré 2021 : Jelentés a magyar népesség helyzetéről Budapest, Magyarország : KSH Népeségtudományi Kutatóintézet (KSH NKI) (2021) pp. 163-182. , 20 p.
- Campisi, N., Kulu, H., Mikolai, J., Klüsener, S. és Myrskylä, M. (2020): Spatial variation in fertility across Europe: Patterns and determinants. *Population, Space and Place*, 26(4). <https://doi.org/10.1002/psp.2308>
- Családbarát fordulat 2010–2018. Budapest: Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
- Demeny, P. (1986). Pronatalist Policies in Low-Fertility Countries: Patterns, Performance, and Prospects. *Population and Development Review*, 12, 335–358. <https://doi.org/10.2307/2807916>
- Demeny, P. (1988). Social Science and Population Policy. *Population and Development Review*, 14(3), 451–479. <https://doi.org/10.2307/1972198>
- Demeny, P. (2011). Population Policy and the Demographic Transition: Performance, Prospects, and Options. *Population and Development Review*, 37, 249–274. <http://www.jstor.org/stable/41762407>
- DUMONT, G., CHAUNU, P., LEGRAND, J., & SAUVY, A. (1986) La France ridée: les conditions du renouveau. 1986, 372 p., ISBN: 2-01-012273-9
- Engler Ágnes (2011): Kisgyermekes nők a felsőoktatásban. Budapest: Gondolat.
- Engler Ágnes (2017): A család mint erőforrás. Budapest: Gondolat.
- Engler, Á. – Markos, V. – Major, E. (2021): Párkapcsolati mintázatok és a gyermekvállalás. Engler, Á. – Purebl, Gy. – Susánszky, É. – Székely, A. (szerk): Magyar lelkiállapot 2021. Család – Egészség – Közösség. Hungarostudy 2021 tanulmányok, Budapest, Magyarország: Kopp Mária Intézet a Családokért KINCS (2022): 51 - 69.
- Eurostat (2023): How many children were born in the EU in 2021? Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/DDN-20230309-1>
- Eurostat (2023a): Demography, 2023 – interactive publication. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/demography/index.html?lang=en>
- European Commission (2021): The 2021 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070). https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2021-10/ip148_en.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.15.)
- European Commission, Eurostat, Key figures on Europe – 2022 edition, Publications Office of the European Union, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2785/851035>

European Commission, Eurostat, *Key figures on the EU in the world – 2023 edition*, Publications Office of the European Union, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2785/515035>

Frontex (2023): <https://frontex.europa.eu/we-know/migratory-map/> (Letöltés ideje: 2023.08.25.)

Fűrész Tünde, Molnár Balázs (2021): *The first decade of building a family-friendly Hungary*. *Quaderns de Politiques Familiars*, 7. sz. 6–17.

Gellérné Lukács Éva (2021a). *Hungarian Family Support Policies in Light of Demographic Challenges in the EU*. In: Somssich, Réka (szerk.) *Ratio et mensura - Studia M. Király dedicata : Ünnepi tanulmányok Király Miklós 60. születésnapja alkalmából* Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó (2021) 288 p. pp. 229-242. , 14 p.

Gellérné, Lukács Éva (2021b). *Support for Families*. *HUNGARIAN YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW AND EUROPEAN LAW* 9 : 1 pp. 91-110. , 20 p. (2021)

Góis, P. and Marques, J.C. (2009), *Portugal as a Semi-peripheral Country in the Global Migration System*. *International Migration*, 47: 21-50. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2009.00523.x>

Héran, F. (2018). *Europe and the spectre of sub-Saharan migration*. *Population & Societies*, 558, 1-4. <https://doi.org/10.3917/poproc.558.0001>

Harring, Marius – Lamby, Daniela - Peitz, Julia - Biró-Nagy, András – Szabó, Andrea (2023). *Youth Study*. Németország: Friedrich-Ebert-Stiftung e.V. <https://library.fes.de/pdf-files/international/20050.pdf>

Laura, Gyeney ; Gábor, Kárttyás ; Éva, Lukács Gellérné (2023). *Hungary In: European Social Union*. Sofia, Bulgária : Cielia Norma (2023) 20 p. pp. 308-328. , 21 p.

Gyorgyovich Miklós (2022): *A családpolitikák társadalmi megítélése*. *Kapocs*, (3-4), 41–48. https://epa.oszk.hu/02900/02943/00090/pdf/EPao2943_kapocs_2022_3-4_041-048.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.24.)

Jones, G. W. (2007). *Delayed marriage and very low fertility in Pacific Asia*. *Population and development review*, 33(3), 453-478.

Kapdebo Ágnes, Papházi Tibor, Tárkányi Ákos (2022): *Gyermekvállalási tervek a pandémia idején Magyarországon*. *Kapocs* 2022/1, 32-45. https://epa.oszk.hu/02900/02943/00088/pdf/EPao2943_kapocs_2022_1_032-045.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.24.)

Lyman Stone, Spencer James (2019): *MARRIAGE STILL MATTERS Demonstrating the Link Between Marriage and Fertility in the 21st Century*. <https://ifstudies.org/ifs-admin/resources/reports/marriagestillmatters-final.pdf> (Letöltés ideje: 2023.08.10.)

KINCS (2021): *Family-friendly Decade (2010-2020)*.

Kopp Mária – Skrabski Árpád (1995): *Magyar lelkiállapot*. Budapest: Végeken.

KSH (2023a): *Népesedési világnap, 2023. július 11*. Budapest <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/nepesedesi-vilagnap-2023/index.html>

KSH (2023b): *Népszámlálás 2022 – Előzetes adatok: A népesség és a lakások főbb jellemzői*. Budapest <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/elozetes-adatok-2/kiadvany/>

KSH (2023c): *Helyzetkép, 2022 – Népmozgalom* <https://ksh.hu/s/helyzetkep-2022/#/kiadvany/nepmozgalom> (Letöltés ideje: 2023.08.23.)

Martin Kolk (2022) *The relationship between life-course accumulated income and childbearing of Swedish men and women born 1940–70* *Population Studies*, November 15, 2022 <https://doi.org/10.1080/00324728.2022.2134578> (Letöltés ideje: 2023.08.15.)

David McCollum, Elina Apsite-Berina, Maris Berzins & Zaiga Krisjane (2017) *Overcoming the crisis: the changing profile and trajectories of Latvian migrants*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43:9, 1508-1525, DOI: 10.1080/1369183X.2016.1232161

OECD (2023), *Promoting Active Ageing in Lithuania: Policy Challenges and Solutions*, *Ageing and Employment Policies*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/2b4d4cfd-en>.

Pári András, Balog Piroska (2021) *A gyermekvállalást jelenleg elutasító gyermektelenek a fiatal felnőttek körében*In: Engler, Á; Purebl, Gy.; Susánszky, É.; Székely, A. (szerk.) *Magyar Lelkiállapot 2021. Család- egészség - közösség : Hungarostudy 2021 tanulmányok* Budapest, Magyarország : Kopp Mária Intézet a Családokért KINCS (2022) pp. 147-167. ,

Pári András, Varga Anikó és Balogh Enikő (2019): *Magyar családpolitikai folyamatok a Családvédelmi Akcióterv 2019. szeptember végén rendelkezésre álló eredményeinek tükrében*. *Kapocs*, 2. évf. 3–4. sz. 12–25.

Papházi Tibor, Nyírády Adrienn, Pári András (2021): *Magyarország történetének legnagyobb otthonteremtési programja a koronavírus-járvány alatt is bővült*. *Kapocs*, 4. évf. 1-2. sz. 77–88.

Papházi Tibor, Pári András (2023) *A Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK) főbb eredményei, 2016 – 2022*. *Kapocs*, 2-3 szám. 46-65.

- Pison, G. (2019). The number and proportion of immigrants in the population: International comparisons. *Population & Societies*, 563, 1-4. <https://www.cairn-int.info/journal-2019-2-page-1.htm>.
- Pison, G. (2022): World population: 8 billion today, how many tomorrow? *Population and Societies*, 55(604). <https://doi.org/10.3917/popsoc.604.0001>
- Pongrácz Tiborné (2008) A párkapcsolati formák változó népszerűsége. *Korfa*, 2008/3-4.
- Pongrácz Tiborné (2009) A párkapcsolatok jellegzetességei. In Őri Péter, Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2009*, 9–17.
- Reher, D. S. (2004). The demographic transition revisited as a global process. *Population, space and place*, 10(1), 19-41.
- Rouzet, D., et al. (2019), "Fiscal challenges and inclusive growth in ageing societies", *OECD Economic Policy Papers*, No. 27, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c553d8d2-en>.
- Sólyom Andrea (2015). Fiatalok jövőstratégiáiról. *Erdélyi társadalom*, 13. évf. 2. sz. 211-228
- Spéder Zsolt, Kapitány Balázs (2009): How are Time-Dependent Childbearing Intentions Realized? Realization, Postponement, Abandonment, Bringing Forward. *European Journal of Population*. 25 (4), 503-523. https://hal.science/hal-00535477/file/PEER_stage2_10.1007%252Fs10680-009-9189-7.pdf
- Uhljár Péter, Pári András, Papházi Tibor (2023): A falusi CSOK hatása a települések népességére. *Modern Geográfia*, 18(3), Issue 3, 2023: 41–52. <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.03.03>
- UNITED NATIONS (2022): Egyesült Nemzetek Szervezete: *World, Population Prospects, 2022*. <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/MostUsed/> (Letöltés ideje: 2023.08.21.)
- Thompson, W. (1929) *Population*. *American Journal of Sociology*, 34 (6), 959–975.
- Young People In Europe, a statistical summary 2022. Luxembourg: European Union. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/15191320/KS-06-22-076-EN-N.pdf> (Letöltés ideje: 2023.08.12.)
- Van de Kaa, D.J. (1987) Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42 (1), 1–59.
- Verluise Pierre (2011): Demográfiai kihívás az Európai Unióban. A Szegedi Tudományegyetem Jogtudományi Kara és Franciaország budapesti Nagykövetsége konferenciát szervezett az európai demográfiai helyzetről (Francia Intézet, Budapest, 2011. február 11.) Forrás: <http://docplayer.hu/13040959-Demografiai-kihivas-az-europai-unioban.html> (Letöltés ideje 2023.08.25.)